

## Kap 35 : Dödsvakan

*Goda familjer varar inte tre ekar ut.  
Medeltida ordspråk.*

Wien-kongressens kejsardömen, monarkier & småriken är nu borta eller museiföremål. Fram till 1918 avskaffades 31 monarkier, fram till kung Carl Gustafs födelse 1946 19 monarkier, fram till hans tronbestigning 1973 58 monarkier & under hans 40 år på tronen ytterligare 15 monarkier. Att det blir så många beror på att delstaterna i det tyska kejsardömet, småkungadömena i Jemen & staterna inom det Brittiska samväldet brukar räknas som separata monarkier. Då är ändå inte 700 indiska småfurstendömen inräknade eller de afrikanska småkungadömena. Rimligen tickar klockan även för den svenska monarkin, även om dess funktion numera är så diffus, att ingen kan avgöra om den spelat ut sin roll. Detta sista kapitel blir därför tentativt: (1) Frihetstidens monarki (1718-1772). (2) Monarkins moderna *raison d'être*. (3) Den monarkiska ideologin. (4) Den opolitiska monarkin. (5) Monarkins framtid.

\* \* \*

### Frihetstidens monarki (1718-1772)

Historikern Jonas Nordins slutord i sin bok ”Frihetstidens monarki” passar även in på denna bok, som i praktiken är en fortsättning:

När jag inledde arbetet med denna bok ville jag få svar på frågan om och i vilken utsträckning konungen var eller ansågs vara en viktig politisk aktör. Kommen till slutet av undersökningen har jag snarast nått slutsatsen att frågan är felställd. Konungen var en naturlig, självklar och därför, som påpekats många gånger i det föregående, oundgänglig gestalt i tidens politik och samhällssyn. Hans självklara ställning kunde varken överskattas eller ifrågasättas, knappast ens begrundas. Det kan återigen erinras om att 1809 års regeringsform var den första som uttryckligen fastslog att Sverige var en monarki. I alla tidigare konstitutionella dokument hade detta förhållande tagits för givet.

Frågan om konungen, sin relativa maktlöshet till trots, hade någon roll att fylla måste oreserverat besvaras jakande. Betydelsen låg dels på ett symboliskt plan, som redogjorts för i de föregående undersökningarna, dels på ett reellt politiskt. På grund av monarkins grundmurade ställning ägde kungen alltid ett potentiellt politiskt inflytande. Inte minst konungens vågmästarroll gjorde att hans ställning och åsikter aldrig kunde ignoreras. Monarkin besatt också en legitimitet som ingen annan styrelseform kom i närheten av. Genom praktisk erfarenhet kunde det långsamt gå upp för allt bredare samhällslager att ett representativt parlamentariskt välde gav löfte om ökat politiskt inflytande, men de relativa vinster som uppnåddes denna väg var ändå inte större än att man så fort tillfälle erbjöds godvilligt lät sig lockas in i den trygga monarkismens famn. Så var fallet 1772, så skedde än en gång 1789, och fortfarande 1809 var konungamaktens betydelse i samhällstänkandet så fundamental att man gav den en nödvändig balansroll bland statsmakterna. Hur många dåliga kungar man än hade erfarenhet av skrämde alternativen alltid ännu mer. Detta måste också ha berott på att det korporativa intressetänkandet var djupt ingrott. Politik, ansågs det, kunde aldrig bli annat än ett nollsummespel där somliga grupper förlorade det som andra vann. Konungamakten var den enda institution som stod ovanför denna ständigt fortgående intressekamp.<sup>1</sup>

\* \* \*

---

<sup>1</sup> Nordin 2009: ss. 276.

## Monarkins moderna *raison d'être*

I inledningen hävdas att monarkin var ett ändamålsenligt statsskick för en konglomeratstat med stora regionala skillnader där invånarna ville sköta sitt, men att den i takt med att riket krympte, kommunikationerna förbättrades & den ökade politiska aktiviteten inte längre var ändamålsenlig. Dess historia efter 1905 är att leta efter sitt existensberättigande.

- Tillskyndare av monarkin påstår den numera är ett skydd för 1800-talets två nymodigheter – nationalstaten & demokratin: Med kungen som en för befolkningen gemensam symbol skulle monarkin vara ett skydd för nationalstaten & därigenom ett skydd även för demokratin eftersom demokratin bara kan existera inom ramen för nationalstaten.<sup>2</sup> Alternativt att monarkin genom att blockera införandet av en stark president, garanterar den nuvarande maktfördelningen statschef-regeringschef-riksdag, vilken *de facto* är den svenska demokratin.<sup>3</sup>
- Den alternativa tolkningen är att de svenska systemskiftena 1809, 1865 & 1918 var dåligt förankrade. Liksom i England var de revolutioner uppifrån & resulterade i hybrid-regimer. Dessa lanserades både som monarkier & som ”förklädda” republiker. Enligt republikanerna är 1974 års symboliska monarki ännu en sådan politisk kompromiss, hybrid, skvader eller hur man nu vill uttrycka det & dubbelspelet tär på demokratin legitimitet. Demokratin har gjort sig beroende av monarkins stöd.
- En tredje tolkning är att monarkins opolitiska verksamhet räcker för att förklara dess existens. Monarkin som en traditionsbärare & lättfattlig symbol för staten uppfattas – oavsett alla reservationer – som en tillgång.

\*

## Den monarkiska ideologin

Liksom nationalkänslan har monarkismen med tiden ändrat karaktär. Vart 100:e år, i takt med de politiska omslagen, introduceras något nytt. Det är därför svårt att uttala sig generellt om dess ”rätta natur”. 1809-1918 var den svenska monarkin en liberal kompromiss mellan franska revolutionen & det ryska enväldet. Därefter var den en del av folkhemmet & en trygghetsfaktor, liksom socialdemokratin en kompromiss mellan kommunism & kapitalism. Orostider brukar av den anledningen tolkas som monarkins livsluft. 1957 var den republikanska synen på monarkins roll att:

”Endast i onormala tider kan monarkin fungera normalt. ... Det är inför denna eventualitet som kungen [Gustaf VI] håller sig med 120 hovmän i grader från överste till fältmarskalk. Det förefaller en smula överambitiöst.”<sup>4</sup>

Enligt det synsättet väntar en monarkisk nytändning på krig & katastrofer. Efter Sovjetunionens sammanbrott 1991 saknas dock en sådan utrikespolitisk hotbild. Den inrikespolitiska hotbilden – politisk islam, klanvälde, organiserad brottslighet, folkhemsnazism & högerextremism – har inte kunnat fylla tomrummet, men monarkin har kommit att ägna sig åt besläktade problem sammanhängande med EU & invandringen. Detta har bl a inneburit en omorientering: från monarkin som garant för en svensk enhetskultur till monarkin som ”kitt” i ett mångkulturellt samhälle. Annorlunda uttryckt: Nationalstaten antas ha spelat ut sin roll & Sverige på nytt blivit en form av mångkulturell konglomeratstat. En sådan kan inte enbart hållas ihop av en anonym statsledning & ekonomiska

<sup>2</sup> Åse 2009; m fl.

<sup>3</sup> Gudrun Schyman m fl (vpk). Motion 2000/01:K257. Införande av republikanskt statsskick.

<sup>4</sup> Hans Haste. Stockholms Republikanska Klubb. Odaterad. Omkring 1957.

intressen. Den behöver även ett ideologiskt centrum. Statskyrkan är avskaffad. Det lämnar två alternativ: Nationen & demokratin. Kungahuset anses viktig för båda.

Uppenbarligen har många svårt att acceptera monarkins nya roll. Carl Gustaf har inte heller varit villig, kanske inte ens kapabel, att förklara den. Som alltid tycks kungahusets ”politik” gå ut på att förneka att någon sådan existerar. I tomrummet växer frågetecknen. Den monarkiska ideologin (eller att det ens finns en ideologi) upplevs som så kontroversiell att varje försök av mig att få den förtydligad, av intervjupersonerna upplevs som en provokation. Enligt intervjupersonerna har monarkin inte längre någon självklar anknytning till staten, nationen eller ens historien. Den verkar reducerad till ett föga förpliktigande kulturarv & till opinionssiffror. Demokratiutredningen (2000) jämför den t o m med en privat religionsutövning.

Rollkonflikten blir tydlig i EU:s integrationsdokument (2004): ”Integration är en dynamisk dubbelriktad process med ömsesidigt tillmötesgående mellan invandrare och invånare i medlemsstaterna.” Ett sådant mångkulturellt samhälle är den svenska folkmajoriteten djupt främmande, men ingår faktiskt i den monarkiska traditionen. Som påpekas i kapitel 6: ”De svenska kungarna har under 1000 år legitimerat sitt styre genom religionen, antika auktoriteter, nyare tiders statsfilosofi, militära framgångar & sina lysande anor, men faktiskt inte genom att vara svenskar.”

\*

### Den opolitiska monarkin

Eftersom praxis 1918-1974 till den grad avvek från författningen blir det missvisande att använda 1974 som startdatum för den opolitiska monarkin. Korrektare är att se perioden 1866-1974 som en övergångsperiod där monarkin legitimerar demokratin. Utvecklingen efter 1974 är att monarkin möjligen inte längre är nödvändig för det ändamålet. Under tiden letar monarkin ytterligare en gång efter sitt existensberättigande som den nu tycker sig ha funnit i kulturarvet.

Angående Torekovkompromissen blir denna allt obegripligare ju mer man studerar den. Den löste inga problem. Bara permanentade ett provisorium. De ansvariga har haft utomordentligt svårt att motivera varför den genomfördes. Det finns en mängd ad hoc-förklaringar som alla kokar ned till SSU-falangens ”Gustaf V-mani” : Gustaf V & drottning Victoria skulle ha intrigerat för att få med Sverige på Tysklands sida i kriget, t o m göra Sverige till ett tyskt lydrike. Gustaf V skulle haft ett sådant folkligt stöd – exemplifierat med bondetåget & hyllningarna till hans 85-årsdag – att han kunde sätta demokratin ur spel & rulla tillbaka det parlamentariska systemet till före 1918. Bondetåget jämfördes med Mussolinis marsch mot Rom. Inte blev Gustaf V:s rykte bättre av Haijby-affären. Han skulle i skydd av en devot hovstab ha fört ett utsvävande liv: förlorat stora summor på hasardspel, förgripit sig sexuellt på anställda & haft barn utanför äktenskapet. Monarkin var ett hot mot landets säkerhet & goda rykte. Det var en bjudande plikt att få ett slut på alltihop.<sup>5</sup>

Det konservativa stödet för Torekovkompromissen tycks ha berott på en föreställning om monarkins statsnytta oavsett dess politiska roll. Trots att monarkin bara fanns som symbol skulle den genom att markera kontinuitet bidra till ett stabilt samhällsklimat. Svårt att verifiera exakt hur det skulle gå till, men förmodligen är det farligt att avveckla staten. En övergång till republik skulle dessutom kräva så stora förändringar i författningen att alla politiker, även de mest republikanska, drar sig. Palmes tal om ”ett penndrag” är faktiskt nonsens.

\*

---

<sup>5</sup> Hancock 2015: s. 467.

## Monarkins framtid

Den troligaste orsaken till att monarkin existerar är att den med alla sina brister, fyller en funktion. Demokratisk parlamentarism är som påpekats ingen ideologi utan ett system för konflikthantering & resursallokering. I den mån svenskarna har en gemensam ideologi handlar den om den historiska erfarenheten (=den svenska identiteten). Så länge kungahuset har en roll i att gestalta den svenska identiteten kommer det att bestå. Någon konkurrent finns inte i sikte. Faktiskt tycks Carl Gustafs riksmarskalk 2003-2010 Ingemar Eliasson ha velat utnyttja ceremonielet i ett sådant syfte:

”Begreppet representation måste anses ha en vidare innebörd än att utföra ceremoniella handlingar och bjuda till middagar. Att representera folket och vara en symbol för nationen bör också ges ett intellektuellt innehåll. Det bör omfatta uppgiften att gestalta och artikulera de värderingar som den svenska demokratin vilar på. I den meningen deltar statschefen i en fortlöpande opinionsbildning utan att för den skull lägga sig i dagsaktuella politiska frågeställningar. »Han företräder mera än staten i juridisk mening.«<sup>6</sup>

Citatet andas samma form av tysk nationalromantik som unghögern under mellankrigstiden (se kapitel 14): ”Konungen representerade en över folkviljan upphöjd statsvilja, ”med djupare andliga rötter än valsedlarnas”.<sup>7</sup> Möjligen tänker sig Eliasson en roll för regenten som oberoende moralisk auktoritet liknande den roll Vaclav Havel hade som tjeckoslavisk & tjeckisk president 1989-2003. Det skulle i så fall överensstämma med tankar som Carl Gustaf & hans sympatisörer tidigare har uttryckt. Eftersom han stod utanför politiken kunde han kommentera den, som nu senast hans kritik av regeringens valhänta hantering av Corona-epidemien. Sådana uttalanden har tidigare bemötts med en massiv kritik, men inte längre. Kanske blir det än lättare för kronprinsessan, som inte har samma politiska bagage som sin far. Det svenska kungahuset hävdar så långt det går Bagehot's tre kungliga rättigheter: Att konsulteras, uppmuntra & varna.

\* \* \*

*“To Infinity and Beyond!”*

Mars 2019 hölls en konferens om ”The role of monarchy in modern democracy”. 25 forskare & funktionärer från åtta monarkier deltog: Norge, Sverige, Danmark, Belgien, Nederländerna, Luxemburg, Storbritannien & Spanien. Från Sverige deltog Alex Calissendorff (jurist; hovauditör), Lennart Nilsson (statsvetare; opinionsstudier) & Henrik Wenander (jurist; offentlig rätt). Direktiven var att bidragen skulle handla om monarkins villkor & framtid. Förhoppningen var att med dem som grund kunna uppdatera monarkiavsnittet i Walter Bagehots (1867) ”The English Constitution” (se kapitel 7). Så blev det inte. Monarkin antogs efter vanligheten överleva genom sin kombination av politisk tandlöshet, nationellt symbolvärde & såopera kvalitéer – inte genom att fylla någon väsentlig uppgift. Bagehots tolkning av monarkismen som en sekulär religion poängterades dock. Konferensdokumentationen avslutade med några varningens ord:

- It is vital above all that it undertakes its public duties as neutrally as possible and does not abuse its privileged position.
- The size of the royal family needs to be kept as small as possible, but realistically commensurate with the duties to be fulfilled.
- Care should be taken to prepare heirs for succession through higher education (preferably in more than one country) and a wide range of placements in public, military and diplomatic service.
- It must preserve and develop its unique fusion of symbolic state headship with the spectacle

<sup>6</sup> Eliasson 2013: s. 334.

<sup>7</sup> Kihlberg & Söderlind 1961: s. 60.

- of a living family - the modern shape of former magic.
- It must accept a degree of public accountability and transparency - annual accounts signed off by a state auditor, annual reports, and responsive communications.
  - Its special place in a nation needs to express monarchy's unique ability to give attention and value to aspects of people's lives which are not normally the focus of government action. In this sense, monarchy should concentrate on what governments cannot do.<sup>8</sup>

\*

Det är svårt att undvika misstanken att dessa 25 statsvetare, jurister, historiker & funktionärer inte varit särskilt lämpade för uppgiften. Om man vill ha nytänkande bör monarkin hellre analyseras av marxister, ekonomer, reklamare, organisationskonsulter, beteendevetare & humanister.

---

<sup>8</sup> Hazell & Morris 2020: s. 282.

## Referenser

- \*Eliasson, Ingemar. (2013.) Jag vet var jag kommer ifrån : stycken om mitt liv. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- \*Deploige, Jeroen & Deneckere, Gita, (red.) (2006.) Mystifying the Monarch: Studies on Discourse, Power and History. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- \*Gerring, John; Wig, Tore; Veenendaal, Wouter; Weitzel, Daniel; Teorell, Jan & Kikuta, Kyosuke. (2020.) Why Monarchy? The Rise and Demise of a Regime Type. I: Comparative Political Studies, forthcoming. [Online 2020-07-12.]
- \*Hancock, M Donald. (red.) (2015.) Politics in Europe. Los Angeles: Sage Publications.
- \*Hazell, Robert & Morris, Bob. (red.) (2020.) The role of monarchy in modern democracy : European monarchies compared. Oxford: Hart.
- \*Kilhlberg, Mats & Söderlind, Donald. (1961.) Två studier i svensk konservatism 1916-1922. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. Uppsala Appelberg.
- \*Nordin, Jonas. (2009.) Frihetstidens monarki – Konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige. Stockholm: Atlantis.
- \*Quigley, Declan. (red.) (2005.) The character of kingship. Oxford: Berg Publishers.
- \*Woodacre, Elena; Dean, Lucinda H S; Jones, Chris; Martin Russel E & Rohr, Zita Eva. (red.) (2019.) The Routledge History of Monarchy. London & New York: Routledge.
- \*Åse, Cecilia. (2009.) Monarkins makt : Nationell gemenskap i svensk demokrati. Stockholm: Ordfront.